

Arkitekturmuseet

Underlag till en nationell strategi för bl.a. digitalisering

Inledning

Digitalisering definieras ofta som själva överförandet av analogt material till ett digitalt medium, men arbetsprocessen omfattar även registrering, digital bildhantering och långtidslagring med tillhörande kontinuerlig migrering. Integrering av digitaliseringen i institutionernas ordinarie verksamhet har ofta kommit i andra hand, sannolikt på grund av okunskap, ekonomiska överväganden och brist på erfarenhet av att hantera materialet. Det har tyvärr ofta setts som ytterligare en arbetsuppgift ovanpå bevarandet och tillgängliggörandet av det analoga materialet.

Digitalisering är resurskrävande och måste därför ske med stor eftertanke. Syftet måste vara tydligt. Urvalskriterierna måste vara fastställda. Arbetsprocessen måste beskrivas och analyseras i sin helhet. Det är mycket farligt att stirra sig blind på antalet digitaliserade objekt och inte samtidigt väga in registrering, tillgång till metadata och kvalitetsaspekter. En bild tappar en väsentlig del av sitt värde om den inte sätts in i ett korrekt sammanhang och kan återsökas på ett sätt som är relevant för så många användare som möjligt. Detta gäller särskilt när det handlar om kulturarvsföremål.

Arkitekturmuseets digitala material består till största delen av avfotograferade objekt ur samlingarna. En mycket liten del har donerats i digital form. Digitaliseringen syftar främst till att tillgodose behovet av publicerbart material, vilket också styr kvalitetstänkandet. Kvaliteten är tillräcklig för publicering i tryck och på internet men kan också fungera för enklare studium, vilket minskar slitaget på originalen. De digitala versionerna kan dock inte ersätta originalen fullt ut. Originalen måste under alla omständigheter vårdas och bevaras för framtiden.

Ritningsmaterialets storlek och stora antal gör digitalisering komplicerat och resurskrävande, både av hanterings- och utrymmesskäl. En stor del av materialet är skört, vilket komplicerar hanteringen ytterligare. Originalens storlek gör att de digitala filerna blir stora och otympliga i den digitala miljön. En kompromiss vad gäller upplösning ger mindre filer, men begränsar användningsmöjligheterna och gör att originalen måste tas fram oftare.

Del 1

Hur stor andel av samlingarna som är digitaliserade respektive ursprungligen i digitalt format? Det bör vidare specificeras vilka delar av samlingarna eller vilka materialkategorier som är digitaliserade och i vilken utsträckning.

Mindre än 1 % av Arkitekturmuseets samlingar finns tillgängliga digitalt och mindre än 1 promille har donerats i digital form. Digitalisering sker till övervägande delen på beställning av externa användare. I accessprojektet utfördes strategisk digitalisering av frekvent eftersökta projekt som exempelvis Stockholmsutställningen 1930, Skogskyrkogården och delar av arkitekturfotografen Sune Sundahls samling. Under access avfotograferades dessutom samtliga modeller och föremål i vårt interna modellmagasin, ca 700 objekt.

I vilken utsträckning register och kataloger har digitaliserats samt i vilken utsträckning de är kompatibla med register och kataloger hos andra institutioner.

All registrering av samlingarna sker digitalt. Äldre register och kortkataloger har förts över till databasen. Registreringen har utformats med tanke på materialets egenskaper och de sökvägar som är relevanta för internt och externt bruk. Arkitekturmuseet har i år övergått till databasen Primus, vilket ytterligare kommer att förbättra kompatibiliteten gentemot andra institutioners register, särskilt genom Primus användargrupp och K-samsök samarbetet. Idag är så gott som alla databaser anpassade för webbpublicering i någon form. Detta gör att de tekniska skillnaderna minskat i betydelse och att de stora samsökningsvinsterna kan göras genom standardisering av metadata.

Vilka delar av samlingarna som består av material som är, eller kan förväntas vara, upphovsrättsligt skyddat och där upphovsrätten tillkommer annan än institutionen?

En mycket liten del av Arkitekturmuseets samlingar är upphovsrättsligt fri. Vid en donation görs en överenskommelse med donatorn/upphovsrättsinnehavaren, vilken ger museet rätt att tillgängliggöra materialet för forskning. Vi har därför ansett oss ha tillstånd att publicera det. I de fall där inga överenskommelser finns hänvisar museet till respektive upphovsrättsinnehavare, alternativt eftersöker dessa så långt det är möjligt. Museet har separata avtal med vissa fotografer där vi får tillåtelse att vidareförmedla bilder till kunder mot en avgift. Intäkterna delas mellan museet och upphovsmannen. Cirka 2 % av ritningssamlingarna har förbehåll av olika slag inskrivna i donationsavtalen.

Hur användarmönstren har utvecklats över tid vad gäller digitalt tillgängligt material (antal besök på hemsidor, antal visningar eller nedladdningar etc.)

Det digitala bildarkivet har funnits tillgängligt via hemsidan sedan 2004 men statistiken över besöksfrekvensen är bristfällig. Bilderna finns endast tillgängliga i lågupplöst form. År 2007 blev registren över ritningar, handlingar och arkitekter tillgängliga för sökningar via hemsidan, vilket gjort beställningarna av originalmaterial mer precisa. Besöksstatistiken för hemsidan har inte samlats in och analyserats på något konsekvent sätt, varför det inte går att få fram en bild av utvecklingen.

Hur stora delar av det digitala materialet som är tillgängligt via Internet, respektive hur stor andel som endast finns tillgängligt för egen personal eller i samband med fysiska besök vid institutionen?

Av det totala antalet poster som finns i registren (443 411) är 38% tillgängliga via internet (170 617). 58% av det totala digitala bildmaterialet finns tillgängligt via nätet (8 014 poster av 13 873) i lågupplöst format. Samtliga bilder och registerposter finns fullt tillgängliga vid fysiska besök på museet.

I vilken utsträckning det digitala materialet är tillgängligt via externa system, t.ex. Europeana och K-samsök, men även kommersiella leverantörer som Google?

Ett urval registerposter med digital bild och klar upphovsrätt, det vill säga 3572 poster, finns tillgängliga via K-samsök. Materialet hämtas från vårt nuvarande bildsök som finns tillgängligt på Arkitekturmuseets hemsida. I övrigt finns ingenting tillgängligt via externa system. Materialet kommer att läggas ut på Europeana via K-samsök. I och med övergången till databasen Primus kommer materialet också att finnas tillgängligt på nätet via Digitalt Museum, Primussamarbetets webbpubliceringsverktyg.

Del 2

Om det finns en digitaliseringsplan eller motsvarande, i vilken mån planens mål uppfyllts samt vilka principer som gäller för att välja ut vad som ska digitaliseras och för mottagandet av digitalt material?

Digitaliseringen är i nuläget begränsad till de beställningar som görs för externt och internt bruk. En strategisk plan för digitalisering är under utarbetande. Kriterier för urvalet är framför allt efterfrågan och bevarandenaspekten, men även tematiska kriterier övervägs. Digitala donationer har hittills varit begränsade till fotografiskt material. Frågan om donationer av digitalt ritningsmaterial utreds under 2010 och ska resultera i en strategi för insamling, bevarande och tillgängliggörande. Särskilt viktigt är att studera egenskaperna hos det material som arkitekterna producerar i den numera helt digitaliserade arbetsprocessen. Arkitekturmuseets samlingar utgör ett unikt forskningsmaterial i det att de ofta dokumenterar projektens utveckling från den första idéskissen till de slutgiltiga ritningarna.

För att upprätthålla den kontinuiteten i samlingarna kommer museet att sträva efter att följa samma kriterier vid insamling av digitalt material som vid insamling av det analoga, i den mån det digitalt födda materialet tillåter det.

I vilken utsträckning avgifter tas ut för tillgången till digitalt material, vilka bemyndiganden som finns för ett eventuellt avgiftsuttag samt vilka principer i övrigt som gäller för avgiftsuttaget?

Arkitekturmuseet har tillåtelse att ta ut avgifter enligt Instruktion för Arkitekturmuseet, § 8. Inga avgifter tas ut för att få tillgång till det digitala materialet i lågupplöst form via hemsidan. Vid beställning av högupplösta kopior av filer tas en grundavgift ut per fil, samt en administrativ avgift baserad på antalet beställda bilder. Avgifterna motiveras av den arbetsinsats som är förknippad med tillhandahållandet av materialet.

Vilka typer av upphovsrättsligt skyddat material som gjorts tillgängligt digitalt och hur rättigheter i dessa fall inhämtats från rättighetsinnehavarna samt kostnaderna för att publicera materialet digitalt?

Arkitekturmuseet publicerar bilder av ritningar, foton och modeller på sin hemsida i lågupplöst format. Rätten att tillgängliggöra materialet har inhämtats genom överenskommelser vid donationstillfället. I de fall upphovsrättsinnehavaren är okänd eftersöks denna så långt det är möjligt innan materialet publiceras. I något fall har museet förvärvat publiceringsrätten genom inköp, men det förekommer också avtal med rättighetsinnehavarna där Arkitekturmuseet har åtagit sig att tillgängliggöra materialet mot en del av försäljningsintäkterna (se svar på fråga 3).

Vilka kommunikativa strategier som finns för att nå ut med digitalt material till olika grupper samt vilka insatser som har gjorts för tillgänglighet i den digitala miljön för grupper med särskilda behov?

I nuläget finns ingen kommunikativ strategi för att nå ut med det digitala materialet, men en strategi ska påbörjas under 2010. Inga särskilda insatser har gjorts för grupper med särskilda behov, men detta kommer att vävas in som en del i arbetet med den nya hemsidan.

Hur det långsiktiga bevarandet av digitaliserat respektive ursprungsdigitalt material säkerställs?

Digitala bilder sparas i okomprimerad tiff. Allt digitalt material sparas ner på en server som säkerhetskopieras genom spegling. Dessutom bränns dvd-skivor med de digitala filerna som en extra säkerhetsåtgärd. Skivorna sparas i två exemplar, varav arkivexemplaret förvaras i vårt fotomagasin. Frågan om migrering är ännu inte utredd, men kommer att behandlas i den digitala strategin.

Vilka samarbeten med privata aktörer, såsom företag, folkrörelser och andra ideella organisationer, som har genomförts eller initierats inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande?

En förstudie angående insamling av digitalt fött material har inletts tillsammans med utvalda arkitektkontor, och detta arbete kommer att fortsätta under 2010.

Del 3

Bedömning av vilka särskilda utmaningar och möjligheter som den digitala tekniken innebär inom det egna verksamhetsområdet.

Effektivare hantering:

Kraven på avancerade tekniska lösningar gör arbetet med digitalt material komplicerat för mindre institutioner. Bildfångst kräver ofta fotografisk expertis, bland annat för att utrustningen kan vara tekniskt komplicerad. Den är också förhållandevis dyr i inköp, samtidigt som den snabba tekniska utvecklingen gör att den snabbt sjunker i värde. De ökade kraven från användarna skyndar också på utvecklingen. Långtidslagring av digitalt material kräver kontinuerlig omvärldsbevakning och beredskap för migrering, någonting mindre institutioner sällan har resurser för.

En utpekad institution bör få ansvar att bevaka utvecklingen gällande hantering och bevarande av digital information. En central lagringsplats för digitalt kulturarvsmaterial bör introduceras. Mer stöd behövs till organisationer, liknande Stiftelsen Föremålsvård, som med en långsiktig verksamhet kan stödja kulturarvsinstitutioner med bildfångst. Samordningsfördelarna skulle bli särskilt stora för museisektorn där materialtyperna skiljer sig mycket åt och särskilda resurser krävs. Alternativet är att varje institution på egen hand skaffar den tekniska utrustningen och de personalresurser som krävs för att klara av hela digitaliseringsprocessen, en lösning som skulle bli mycket kostsam och särskilt missgynna mindre institutioner.

Användarvänliga lösningar:

Flera nätverk för samarbete är etablerade, framför allt ABM-Centrum och K-samsök. I och med K-samsök finns nu en konkret likriktare för tillgängliggörande gentemot användarna vilket saknats tidigare. Ett utvecklat samarbete med detta som bas skulle bli ett kraftfullt verktyg för ökad tillgänglighet av kulturarvsmaterial. Det viktiga är att en institution, vi bedömer Riksantikvarieämbetet vara bäst lämpat, får ett tydligt uppdrag att utgöra ett långsiktigt nav både för samarbetet institutionerna emellan och för förvaltandet av den tekniska lösningen. Detta uppdrag bör också innefatta ett forum för samsyn kring registreringsfrågor och utvecklandet av auktoritetsregister för bland annat geografiska namn, personer och organisationer.

Metoder att hantera upphovsrättsfrågor i den digitala miljön:

I en värld där information blir mer och mer lättillgänglig blir hanteringen av upphovsrättsskyddat material en stoppkloss för institutionernas möjligheter att tillgängliggöra kulturarvsinformation för medborgarna.

Generella riktlinjer för hur kulturarvsinstitutioner ska hantera den här frågan borde tas fram. I den mån det är möjligt borde avtalslicenser införas.

Vilka samarbeten med andra offentligt finansierade institutioner som bör prioriteras inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande?

Arkitekturmuseet har avstått från att kostnadsberäkna nedanstående förslag eftersom projekten omfattar ett flertal institutioner vars kostnader vi inte har möjlighet att uppskatta.

K-samsök framstår på många sätt som det viktigaste nationella initiativet när det gäller tillgång till digitalt material. Projektets storlek kräver att ansvaret ligger hos en institution som kan hantera både samarbetsfrågor och de nödvändiga tekniska lösningarna, företrädesvis med ett nationellt uppdrag. Riksantikvarieämbetet känns därför som ett naturligt val. För att öka tillgängligheten är det viktigt att även arkiv- och biblioteksvärlden sys in i samarbetet, förslagsvis via Riksarkivet och Kungliga Biblioteket. Kontakter rörande detta är redan tagna inom ramen för K-samsök. Arkitekturmuseets mappning mot K-samsök har visat att diskussionen kring standarder för registrering och utformning av dataelementkatalogerna är av yttersta vikt för att få säkra sökningar över hela kulturarvsområdet. Generellt sett har registreringsarbetet förbisetts till förmån för den digitala bildfångsten i väldigt många digitaliseringsprojekt, vilket begränsar kompatibiliteten databaserna emellan.

För Arkitekturmuseets del faller sig samarbete med RAÄ naturligt med tanke på de ämnesmässiga beröringspunkterna inom arkitektur- och bebyggelsehistoria, men ett närmare samarbete med exempelvis Lantmäteriet och läns museerna skulle öppna nya möjligheter inom det här området. Höga avgifter för informationsutbyte institutionerna emellan gör dock samarbeten komplicerade; Lantmäteriet tar till exempel ut avgifter för tillgång till information som skulle vara mycket intressant för vårt arbete. Våra samlingar spelar en viktig roll som underlag för dem som förvaltar den byggda miljön, som exempelvis länsstyrelser och byggnadsantikvarier, och skulle kunna spela en ännu större roll med ett mer utvecklat samarbete.

Arkitekturmuseet har tidigare anlitat Stiftelsen Föremålsvård i Grängesberg för digitaliseringsarbete, vilket utförts med utmärkt resultat. Vår uppfattning är att den verksamhet som stiftelsen bedriver fyller ett stort behov av digitalisering som inte ryms inom kulturarvsinstitutionernas snäva budgetar och som därför borde utökas. Digitalisering är kostsamt, särskilt för mindre institutioner, och särskilt om materialet är udda. Samordningsfördelarna med en institution som Stiftelsen Föremålsvård skulle potentiellt kunna bli mycket större med utökade resurser, gärna spridda över en större del av landet. Kontinuiteten i digitaliseringsarbetet är av stor vikt, varför den här typen av verksamhet måste planeras på lång sikt och inte får bli beroende av tillfälliga ekonomiska medel.

Vilka samarbeten med privata aktörer, såsom företag, folkrörelser och andra ideella organisationer, som är möjliga framöver inom områdena digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande?

Arkitekturmuseet har avstått från att kostnadsberäkna nedanstående förslag eftersom projekten omfattar ett flertal institutioner vars kostnader vi inte har möjlighet att uppskatta.

Ett lyckat samarbete kräver tydliga avgränsningar och riktlinjer för det arbete som ska utföras. Kvaliteten är beroende av kontinuitet, varför man bör vara mycket försiktig med insatser av tillfällig karaktär. Detta gäller bland annat registrering av metadata och bildfångst.

Arkitekturmuseet och arkitektkåren har ett gemensamt intresse av att bevara och tillgängliggöra arkitekturrelaterat material. Samarbeten kring digitalisering och insamling av digitalt originalmaterial skulle därför kunna gynna båda parter. En förstudie inför insamling av digitalt originalmaterial genomförs under 2010. Samarbeten skulle exempelvis kunna handla om utrustning för digitalisering och strukturering av information för bättre tillgänglighet.

Samarbeten med hembygdsföreningar runt om i Sverige skulle kunna berika informationen om samlingarna. Det skulle till exempel kunna gälla registrering av metadata och bildfångst, med hänsyn tagen till kontinuitet och kvalitet som nämnts ovan. Samsökningsprojekt där relaterat material från lokal och regional nivå blir sökbart via gemensamma sökparametrar skulle också bli mycket värdefullt i ett sådant samarbete, särskilt om det ytterligare öppnar för inkommande information från användarna, så kallad social tagging.